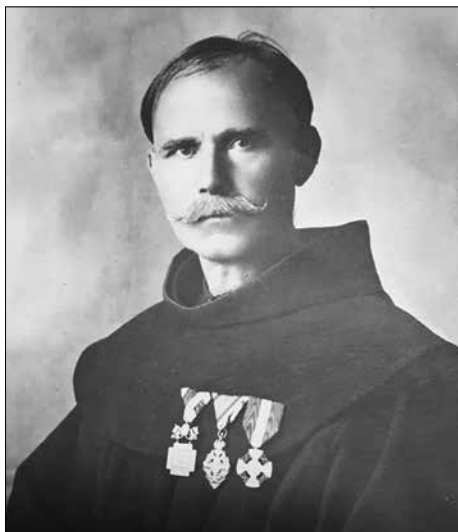

Në gjurmët e veprës «*Sylva documentorum*» të At Camillo Libardi-t

Veprimtaria e françeskanit Camillo Libardi (1863-1943), misionar për 45 vjet në Shqipëri, në lamijen e fesë dhe kulturës asht e njohtun nëpërmjet botimeve me randësi që ky frat trentin bani sa qe gjallë. Shì për arsye të qëndrimit politik disident të klerit katolik dhe të françeskanëve në veçanti, Ahmet Zogu e përzuni këtë françeskan prej Shqipniet në vitin 1933. Përkushtimi i tij ndaj Shqipnisë dhe shqiptarëve del qartë në veprat që ka lanë të botueme e në dorëshkrimet e vlerta që pat përgatitë me cenë e durim. Përmendim këtu veprat e tija të botueme:

I primi moti patriottici albanesi: nel 1910-1911-1912, specie nei Dukagini, Trento 1935;

Il missionario albanese sul campo di battaglia, ovvero Ricordi della vita di p. Alberto Cracchi O.M., vescovo di Pulati in Albania, Pergine 1935;

Come si è fatto re d'Albania Ahmet Zogu, Trento 1940.

Camillo Libardi, në shekull Luigi, lindi në Levico me 7 dhjetor 1863, mbas kursit normal të studimeve u shugurue meshtar në vitin 1887 dhe një vit mbrapa kaloi provimin e Kongregatës së Propagandës së Fesë dhe u caktue misionar në Pult të Dukagjinit. Luejti një rol me randësi në kryengritjen e malsorëve të asaj treve në vitin 1911 dhe me t'u shpallë e pamvarun Shqipëria u emnue drejtor i Kryqit të Kuq për nënprefekturën e Dukagjinit dhe hapi një ambulator në Shosh. Mbas kthimit në provincën amë, u dekorue Cavaliere d'Italia dhe u emnue antarë i *Commissione Adriatica per gli Studi Albanesi*.

Njihen mirë përpjekjet e françeskanit në kapërcyell të viteve '30-'40 për me botue një përmbledhje dokumentesh të randsishme historike që ai kishte nxjerrë dhe shpëtue prej arkivave të famullive të dioqezës së Pultit dhe prej arkivave të Venedikut, Lucca, dhe Napolit.

Ishte gjysma e dytë e vitit 1939 dhe regjimi i atëhershëm bante përpjekje serioze, tue angazhue studiues në za, italianë dhe shqiptarë, për me organizue ndërmarrje botimesh për historinë e vendit tonë. Në këtë kuadër françeskani i moçëm përpiqet me botue veprën e tij të jetës, në tre vëllime, të titullueme *Sylva documentorum ad Albaniam spectantium*.

Siç del prej letërshkëmbimit të Libardit me *Centro di Studi per l'Albania* në Romë, epistolar që sot ruhet pranë arkivit të *Accademia dei Lincei*, dorëshkrimi i tij nisi një rrugtim plot të panjohuna, gja që mjerisht ka shenjue deri më sot fatin e asaj vepre.

Në një letër që Zenone Benini, nënsekretar shtetit për çështjet shqiptare i shkruen Libardit me datën 27/07/1939, shihet sesi françeskani i cili i ishte drejtue Farnezinës për mbështetje për botimin e dorëshkrimit të tij, orientohet nga Benini drejt *Centro Studi per l'Albania* (CSA), organizëm akademik i krijuem për me promovue historinë dhe kulturën shqiptare në gjinin e Akademisë Italiane (shih: busta 12). Pa vonue, me 30/07/1939 Libardi i drejtohet CSA-së tue i paraqitë natyrën e dorëshkrimit në tre vëllime, dhe merr një përgjegje me datën 4/08/1939 nga kancelari i CSA-së, F. Pellati, që i shkruen se janë të interesuem me e marrë në konsideratë atë dorëshkrim. Me datën 1 shtator 1939 Libardi i shkruen F. Pellati-t se i ka postue dorëshkrimin, ndërsa mbas tetë ditësh me anë të një letre tjetër shpreh keqardhjen e thellë për faktin se dorëshkrimi ende nuk ka mbërritë në Romë nga Borgo Valsugana, vendndodhja e françeskanit. Kalojnë dy muej shumë të trazuem për fratin e moçëm që shkëmben disa letra me kancelarin Pellati, madje interesohet edhe pranë zyrove postare në Romë, prej ku sigurohet se pakoja asht dorëzue në rregull me datën 4 shtator 1939. Madje në letërshkëmbimin e këtij harku kohor ma se dymujor vërejmë se njena prej letrave të Libardit mban datën e gabueme 20/09/1939, por në të vërtetë, e kjo gja del qartsisht prej kontekstit, asht shkruar me datën 20/10/1939.

Vetëm letra e datës 23/11/1939 e Pellati-t e qetëson Libardin, mbasi prej saj mëson se dorëshkrimi ka mbërritë dhe do t'i paraqitet antarëve të CSA-së në mbledhjen ma të afërt. Prej dëshmime jo të drejtpërdrejta dijmë se vendimi i asaj mbledhje që duhet të jetë ba në dhjetorin e vitit 1939 ka qenë parimisht pozitiv.

Gjithsesi Libardi i shkruen ende Pellati-t me datën 09/06/1940 tue i spjegue se ka shpresa me gjetë dokumente tjera me randsi tek kuvendi françeskan në Raguzë, në Arkivin e Shtetit në Napoli dhe në monastirin ortodoks serb të Deçanit. Për këtë të fundit ai mendon me përdorë fretnit shqiptar dhe ata boshnjakë pse ndaj tyne kallogjerët serb janë ma pak dyshimtarë se ndaj italianëve. Në tubzën e letrave të Libardit gjindet edhe një letër që Zef Schirò i dërgon atij me datën 04/07/1940, ku ndër tjera i ripohon ekzistencën e tre vëllimeve dorëshkrim në arkivin e CSA-së, e

thekson me cinizëm: “La Vostra *Sylva documentorum*, sarà debitamente tenuta presente per la organica raccolta di tutti i documenti. È chiaro che il Vostro lavoro e il Vostro nome saranno giustamente citati”. Nuk besojmë se këto fjalë të Schirò-së do t’i kenë pëlqye Libardit, mbasi qëllimi i tij ishte botimi si një vepër në vëdi e *Sylva*-ës dhe jo shpërbamja e saj. Cinizmi i Schirò-së ndaj Libardit si edhe “zhdukja” dorëshkrimit për dy muej e gjysëm mbasi ishin dorëzue në CSA, na shtyjnë me formulue hipotezën se dikush në atë ambient nuk e kishte me shumë dëshirë botimin e kësaj vepre. Këtë ide e përforcon ma shumë fakti se mbas vitit 1943 dorëshkrimi u zhduk pa gjurmë.

Tue u kthye mbrapa në kohë, që vendimi i mbledhjes së CSA-së për botimin e dorëshkrimit të Libardit në fundin e vitit 1939 që pozitiv e tregon në mënyrë jo të drejtpërdrejtë një studiuese e asaj kohe, Fernanda Granata e cila në një kontribut të botuem në vitin 1942 në *Rivista d’Albania*, të drejtue me nga Francesco Ercole, shkruen:

“Unica fonte diretta, per il nostro studio, sono stati i documenti raccolti dal P. Camillo Libardi da Levico nel II dei suoi tre volumi manoscritti intitolati *Sylva documentorum ad Albaniam pertinentium* gentilmente concessici dal Centro di Studi per l’Albania in Roma presso la Reale Accademia d’Italia, che pubblicherà il contenuto di essi nella serie delle «Fonti per la Storia d’Albania»”¹

Fatmirsisht studiuesja F. Granata na jep edhe përmbajtjen e vëllimit II, që ajo e ka përdorë për studimin në fjalë. Shohim që ky vëllim përbahet nga 9 pjesë:

- I. Relazione di fr. Angelo da Bergamo, l. III M. d’Albania n. 9 dall’Arch. del Convento di S. Michele a Venezia.
- II. “Breve relazione e descrizione delle cose notabili occorse alla Missione d’Albania”, anonima, Arch. id.
- III. “Relazione della Missione di p. Cherubino”, Arch.
- IV. “Successi di alcuni nostri frati Min. Rif. Miss. d’Albania et altri frati aderenti nelli travagli d’Albania, scritta di mano propria dall’oculato testimonio fr. Leone di Cittadella sacerdote miss. Si racconta particolarmente la morte del Prete Surich don Giorgio”. Arch. Id.
- V. “Cronaca della Riformata Provincia Miss. della Marca” (sez. V, Art. III, pag. 285).
- VI. “Copia del memoriale di fr. Gregorio da Romano Vice Prefetto delle miss. d’Albania.
- VII. Copia della lettera di Hassan Bassa di Gruda a Francesco Bolizza

1 F. GRANATA, *L’Albania e le missioni italiane nella prima metà del secolo XVII in base a documenti inediti*, në *Rivista d’Albania*, 1942 (III), fasc. IV, f. 226.

sulla morte e martirio dei pp. Salvatore da Offida e Paolo da Mantova”, estratta dalle “Missioni Francescane in Palestina ed altre parti della terra”.

VIII. Notizie su gli Arcivescovadi e Vescovadi Albanesi tratte da Orbis Seraphicus, t. II, pag. 414.

IX. Relazione di Anonimo su “l’Albania e Serbia e dello Stato della Religione in quelle parti”, dall’Arch. della Biblioteca Nazionale di Napoli.²

Siç shihet nga përshkrimi i përmbajtjes vepra asht një përmbledhje dokumentesh të zgjedhuna që hedhin dritë mbi historinë kishtare të Shqipnisë së epërme në gjysmën e parë të shekullit XVII.

Krajatat e Luftës së Dytë botnore, ndër to edhe zhvendosja e përkohshme e materialeve arkivore të qendrës ku ruhej dorëshkrimi i Át Libardit, kanë bërë që deri më sot të mos gjinden tre vëllimet e përgatituna për botim prej tij. Në vitet ’60 ndër të parët që u interesue për me gjetë dorëshkrimin e humbun qe Át Danjel Gjeçaj, asokohe me banim në kuvendin françeskan të San Pietro in Montorio në Romë.

Gjithsesi, para ndonji viti nepërmjet Universitetit Urbanian në Romë iu drejtova “Fondazione Biblioteca San Bernardino të Trento-s”, ku ruhet i vetmi vëllim në dorëshkrim që i paraprin idealisht dhe kronologjikisht dhe ka shpëtue prej opusit të Át Camillo Libardit.³ Mbas pak kohet, falë gatishmërisë së drejtuesve të asaj biblioteke, mbërrini në Romë një fotokopje e dorëshkrimit të kërkuem.

Vëllimi përbahej prej 257 fletësh të numrueme, e para e të cilave paraqet kushtimin e veprës: Zojës Rruzare dhe shën Andonit të Padovës. Fleta e dytë ka një letër latinisht që Át Libardi i drejton prej Shoshit me datë 8 janar 1908 provincialit Át Lovro Mihačević. Mbasi thotë se ka kalue gati 20 vjet në mision në Shqipni, tregon se ka pasë rasën me mbledhë dokumente të ndryshme, letra baritore, letërshkëmbime misionarësh që ndriçojnë historinë e Fretënve në misionin e Pultit. Ketë përmbledhje që po ju paraqes, shkruen misionari, do të isha i lumtun nëse do ta ruejshit në arkivin e provincës shqiptare dhe përfundon:

“Errores forsitan in cursi hujus libri invenietis sciatis quo mei sunt, quia inter sylvas vivens, sylvester sum factus”.

Fleta e fundit e dorëshkrimit mban një shënjim të mavonshëm latinisht

2 *Ibid.*, ff. 226-227.

3 Kuintin për ekzistencën e këtij dorëshkrimi në Shkodër në vitet ’40 japin dy etën françeskanë në një artikull të tynin: B. PALAJ, RR. GURASHI, *Rreth Kishes s’ Abatit e Fisit të Shales*, në *Hylli i Dritës*, 1942 (XVIII), nn. 5-10, f. 265. Ata flasin për një dorëshkrim me titull “Silva documentorum spectantium ad missionem Pulatensem”, të cilin e kanë konsultue e përdorë.

ku sqarohet se prej atij materiali Át Mihačević ka nxjerrë shumë të dhana që janë përdorë për me përgatitë “Schematismus Provinciae Albaniae”.

Fleta e katërt mban titullin, vulën e kuvendit të shën Bernardinit në Trento, signaturën e arkivit dhe një shënim të vitit 1939 të bamë prej autorit të përmbledhjes.

Titulli asht: *Sylva documentorum spectantium ad Missionem Pulatensem O.M. collectorum a P. Camillo a Levico O.M. Provinciae Tyrolensis.*

Poshtë, e njejta dorë ka shtue: “*Altera = Sylva documentorum ad Albaniam spectantium = constans tribus voluminibus 3000 pagis earum in folio, esetat in Academia Italiae Romae in Centro de Albania studiis miss an. 1939 mense octobris XVII*”.

Treguesi i kapitujve në faqen 253 përmban:

- I. *Relatio missionis cum S. Cong. de Prop. Fide et cum Guberniis Civilibus et cum R.mo P. Generali.* p. 3.
- II. *De Episcopis Pulati Superioris et Inferioris.* p. 125.
- III. *De rebus Missionis internis.* p. 144.
- IV. *De hospitiiis.* p. 173.
- V. *De adventu missionariorum in Missionem.* p. 233.
- VI. *De Tertio Ordine.* p. 246.

Treguesi përfundimtar ilustron hollësisht përmbajtjen e 139 dokumenteve që i përkasin gjashtë kapitujve të dorëshkrimit. Titujt e dokumenteve janë të mavonshëm dhe janë vendosë prej autorit të përmbledhjes. Jo gjithmonë titulli i dokumentit në indeks dhe në krye të dokumentit përkon, në disa raste kemi zgjedhe me dhanë versionin ma të plotë e ma të qartë. Në fund të dokumenteve autori vendosë edhe arkivin ku janë gjetë e prej ku i ka kopjue, ma së shumti prej arkivave të kishave të Shoshit dhe Shalës. Dijmë se ma vonë dokumentet që ruheshin në këto dy arkiva iu bashkuen arkivës së Provincës në Shkodër, e cila me hymjen e komunizmit u damtue e pjesërisht u sekuestrue e sot gjindet në Arkivën e Shtetit shqiptar në Tiranë. Këtu po riprodhojmë indeksin e plotë të dokumenteve të këtij dorëshkrimi. Duhet shenjue se latinishtja e titujve që ka vendosë Át Libardi (jo vetëm toponimet dhe emnat e përveçëm) në disa rasa asht e veçantë:

1. (**Caput I** *Relatio Missionis cum S. Congne Prop. Fide e cum Gubernis Civilibus et cum Rev.mo P. Generali*) *Series Praefectorum et Pro-Praefectorum*
2. *Regulae S. Cong.nis Propagandae Fidae*
3. *Littera Benedicti XIV P. circa nomina*
4. *Littera S. Cong.nis de hospitio Salza*
5. *Epistola de morbo-pestē*

6. Relatio de statu Missionis
7. Querimonia acris S. Cong.nis in fratres medicos
8. Litterae exhortatorie de colenda lingua
9. Litterae de clausura
10. Litterae circa impossibilitatem clausurae
11. De scisma Gallico
12. De honorificentia Missionariis danda
13. Moderatio Decreti de Clausura
14. Status Missionis
15. De Subsidio
16. Relatio de Missione
17. Relatio de Missione
18. Litterae de visitatione P. Emiliani et ordines
19. Quaedam facultates
20. Relatio de statu Mis.
21. Admonitio in Missionarios
22. Dicta dispensatio de celebratione Mis. pro populo
23. Relatio de Mis.
24. Relatio de Mis.
25. Admonitio ad P. Anacletum a Leprignano
26. Facultas cantandi Epistolam a Celebrante
27. De P. Iosepho a Calvaruso
28. De P. Iosepho a Calvaruso [mungon]
29. Relatio de statu Mis.
30. De necessitatae Missionariorum
31. De P. Iosepho a Turrano
32. Relatio de statu Mis.
33. De quadam formula Baptismi
34. De P. Iosepho a Calvaruso
35. De D.D. Ep.po Ginai
36. Decretum pro Missionariis
37. De hospitio Duscmani
38. De occisione DD. Ginai Ep.po
39. Instructio de Matrimoniis
40. Nota de Concubinariis
41. De electione P. Luca a M.te Iove
42. De visitatione pastorali
43. De quibusdam rebus Missionis et
44. De hospitio Salza
45. De P. Silvestro ab Hortezzano
46. De rebus Missionis
47. De hospitio Scodrae

48. De P. Francisco a Matera
49. Decreta S.C. de P. Fide
50. De juribus Ep.po et Praefecti
51. De missis pro Populo
52. De subsidio Austriaco
53. De juribus Ep.pi
54. De P. Ludovico a Sasso
55. De Missis pro Populo
56. De P. Theodosio
57. De translocatione Ep.pi Pulatensis
58. De D.D. Paschale Vuicic Ep.po
59. Querimonia in Mis.
60. Querimonia in Mis.
61. De electione P. Ludovici a Sasso
62. De Protectione Imp. Austriaci
63. De statu Missionis
64. Tabula Mis. An. 1863
65. Dispositiones habitae an. 1861
66. De bello cum Monte-Nigro
67. De itineraria vacantia Ep.pi
68. De occisione gubernatoris
69. De Albanensibus in exilium missis
70. Tabula Mis. an. 1884
71. De variis negotiis ad Cons. Italiae
72. De centenaria festivitate S. Bonaventurae
73. De duobus malis Missionis
74. De expensis et fructibus Mis.
75. De raptu mulierum
76. De diversis rebus Mis.
77. De terris et agris Lotai ad S. Georgium apud Sciallam
78. De gubernatore (müdür) christiano
79. De P. Ugolino a Pratola
80. De variis negotiis Missionis
81. De Müdür christiano
82. Querimonia de missionariis contra Montem-Nigrum
83. De electione P. Petri a Senogalia
84. De festivitate centenaria S. Francisci
85. De P. Odorico a Castel-Cellese
86. De P. Evangelista a Florentia et de P. Leonardo a Dedai
87. De Probandatu
88. De morte D.D. Cracchi Ep.pi
89. De visitatione Dioecesis

90. De P. Columbano
91. De necessitate Missionariorum
92. De electione D.D. De Petris
93. De electione successoris
94. Nota de concubinariis Sciallae
95. De electione Ep.pi
96. De subsidio Lugdunensi
97. De fr. Martino a S. Gallo
98. De subsidio Austriaco
99. Tabula an. 1890
100. De variis negotiis Mis.
101. De administratione provisorio Mis. Serbiae
102. Dispensatio matrimonii damnosa et de adventu PP. S[ocietatis] Iesu
103. De morte repentina P. Evangelista a Florentia
104. Tabula an. 1894
105. De P. Iosepho Lochmann
106. De morte P. Evangelistae
107. De Provincia Albaniae
108. Tabula an. 1898
109. Electio Com [missarius] Generalis
110. (**Caput II**) De Episcopis Pulatensibus
111. (**Caput III** De rebus Mis. internis) Disceptio Georgi Iunchi Ep.pi
112. Litterae P. Aloysii a Roma
113. Maledictio P. Francisci a Sospello
114. Littera P. Michael-Angeli ab Acuto
115. Querimonia in Missionarios
116. Litterae P. Casimiri a Quatordio
117. Litterae P. Leopoldi
118. Litterae fr. Eusebi - Litterae P. Iosephi a Turrano
119. Litterae P. Antonini a Boscomare
120. Litterae P. Antonini a Boscomare
121. Litterae D.D. Gabrielis Ep.pi
122. Litterae D.D. Benigni Ep.pi
123. Litterae P. Luca a Monte Iove
124. Litterae P. Ludovici a Sasso
125. Litterae D.D. Bucciarelli Ep.pi
126. Litterae P. Alberti a Landiona
127. Litterae P. I. P. a Bergamo
128. Litterae P. I. A. a Piancandoli
129. (**Caput IV** De hospitibus) De hospitio Duscmanensi
130. De hospitio Scialla et Hotti
131. De hospitio Toplana

132. De hospitii Salza e Mriica [sic]
133. De hospitio Mërturi vel Râja
134. De hospitio Nikai
135. De hospitio Plânti
136. De hospitio Kiri
137. De hospitio Sciosci
138. (**Caput V** De I adventu Mis. in Mis. Pulatensem) Historia Mis. ex
vetusto Manuscripto Sciosci
139. De Tertiariis

Kjo asht përmbajtja e dorëshkrimit të Át Camillo Libardi-t *Sylva documentorum spectantium ad Missionem Pulatensem*. Kumti që i sjellim këtu studiuesve i paraprin një pune ma të censhme që ka me sjellë në shtyllat e së përkohshmes sonë dokumente të zgjedhuna e thellime tjera të nevojshme për me kuptue historinë e Kishës katolike në Shqipëri por edhe ma gjanë historinë e shqiptarëve.

Abstract

Franciscan father Camillo Libardi served as missionary in northern Albania for 45 years, until he was expelled in 1932 by the regime of King Zog. The main reason was the critical attitude of the Catholic clergy and, especially the Franciscans towards the policies that the king had been enacting. Soon after his return to Italy, Libardi published different books shedding light on the history and life of the Albanians.

His devotion to Albania and its inhabitants spurred him to undust and collect documents from various archives, both in Albania and abroad. The result of such impeccable work were three volumes of documents – mainly about the Franciscans in Albania – by the title of *Sylva documentorum ad Albaniam spectantium*, which were never published. In fact, he sent his work to the Centre for Albanian Studies at the Royal Academy of Italy in 1939. Perhaps someone hampered the process of edition. Letters show that his folders were still here in 1943. From that year the three volumes disappeared and are now considered lost.